

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

БЪЛГАРСКО, БАЛКАНСКО И СЛАВЯНСКО В ХИМНА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ В ХИМНА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ ОТ СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ

Камен РИКЕВ

Малко училища могат да претендират за честта техен действащ учител да бъде автор на такова емблематично за националната култура произведение, каквото е химнът „Кирил и Методий“. Заради това съм убеден, че интересът към текста на Стоян Михайловски трябва да бъде поддържан особено настойчиво от Русенската гимназия „Христо Ботев“, естествения приемник на Държавната мъжка гимназия „Княз Борис“.

Анализ на стихотворението, утвърдено в колективното съзнание като „Върви, народе възродени“, предлагам в статията си за изгубените и възстановени идеологически понятия в българската култура (Риков 2013: 21–33). В нея коментирам специфични понятия и цялостни концепции, които съчетават разнородни идеали – просвещенски, романтични, възрожденски, държавотворчески, християнски и др. Тук искам да обърна внимание върху един частен, но не по-малко интересен аспект, а именно акцентирането върху етническата, славянската и балканската същност на българите в художествения текст.

Няма съмнение, че „Кирил и Методий“ е вдъхновяваща творба, подходяща за колективни празници и за обединение на малки и големи. Нейните прости, но убедително изказани максими обаче не са само

следствие и конкретно *регистриране* на ключови моменти от националната митология. В много отношения те сами *изграждат* тази общностна идеология, която осмисля историческия опит и формулира стремежите към бъдещето. Заради това е важно да се установи в каква степен и по какви пътища авторът борави с понятията *български (народен, племенен)*, *славянски* и *балкански*, защото те се оказват не само сходни и взаимно свързани, но и строго различни, доколкото всяко от тях означава определен комплекс от идеи, липсващи в останалите два термина. В такъв смисъл разглежданите понятия в никакъв случай не функционират синонимно или чрез обикновена синекдоха (представяне на общото чрез частното или обратно), а напротив – насочват възприемането на творбата към отделни ценности и модели на мислене, които трябва да остойностят българския цивилизационен принос.

Химнът на Михайловски насочва пряко към българския народ общо 8 пъти. Това става чрез етнонимите *България* и *българското (знание)*, споменати по един път, и понятията *народен* (2 пъти) и *народе, дедите ни, родина* и *племе* (по един път). По такъв начин не се оставя никакво съмнение, че текстът е пряко насочен именно към българските възприематели и изпълнява функцията на химн, но и на поетически завет. Оказва се, че скритото послание зад прославата на светите братя е опазването на народността (*народността не пада / там, дето знанъето живеи!*²). Самият поетически завет, следователно, тясно обвързва българите с концепциите за народ и народност, като последните очевидно притежават белезите *единност*, *знание* и *уникалност* в смисъл на конкретна и неповторима историческа мисия, осъществявана през вековете.

² Всички цитати от химна давам по оригиналното издание в сп. „Мисъл“ (Михайловски 1892: 597–599).

За разлика от фокусирането върху българското, концептът *славяни* присъства в химна само два пъти (т.е. четири пъти по-рядко). Това става чрез възхваляващите формулировки *звезди върху Славянски мир* и *речта ви мощна нек' се помни / в Славянството во век веков*. Заслужава да се отбележи, че втората от споменатите фрази всъщност затваря целия текст, което по най-категоричен начин придава на славянството значения не само на надредно етническо понятие (сбор на славянските племена и народи, към които принадлежат и българите), но и на културна общност с ярки приноси в световната цивилизация.

От двете полагания на българския свят в полето на славянството възникват най-малко две важни заключения:

– тези полагания *не се основават пряко* на създаването на славянската азбука от Кирил и Методий, а явно изхождат от общата предпоставка, че българите са славяни по своята същност. Нещо повече: в осма строфа изрично се подчертава, че *писмеността* е именно *наша* (народна, а не славянска: не само по притежание, но и по произход), като тя изиграва роля за *всесветовната просвета* – определение, което без съмнение включва и останалите славянски народи;

– независимо от горните факти, според химна на Михайловски българите обогатяват именно *славянския свят* и биват прославени като *славянски народ*, чрез което се гарантира и увековечаването (*во век веков*) на народностната устойчивост. По такъв начин творбата поддържа важно смислово противоречие, което не получава разрешение – българският народ е дал тласък на световната просвета, но признанието му сияе върху славянския небосклон.

Докато концептът *славянство* съдържа предпоставки за културен градеж и обща възхвала, обвързването на българите с балканското се

среща само веднъж в текста (*балканский храбър син*). Контекстът, в който се появява тази метонимия, е строго противопоставен на *славянския мир*: в девета строфа се споменават *тъжовно робско време*, наведено лице заради *гнет* и *отомански властелин*. Негативният смислов заряд във всички изброени образи обхваща дори *храбрия син*. Активизирането на внушения за потисничество и историческа несправедливост (османската власт като политическо, а не само етническо страдание) подсказва в тази строфа етнонимът *българин* да бъде заменен с метонимията *балкански син*. Така обаче наяве излиза ново противоречие, позволяващо в строфата да говорим за оксиморонна конструкция или най-малкото за парадокс: храбрецът всъщност е навеждал глава пред господаря си.

Регистрираните в текста смислови противоречия, засягащи принадлежността към българския, славянския или балканския свят, водят към следните общи заключения:

1. *Българският народ* е възхвален от Михайловски чрез своята уникална мисия в световното развитие, но той е част от поне два по-широки контекста: славянския и балканския.

2. Отъждествяването на българите със славянството съдържа внушения с изцяло положителен емоционален заряд. Тъкмо славяните гарантират увековечаването на българския принос, тъкмо те са предположени като естествения притегателен център за народните културни стремежи. В този контекст делото на светите братя е действително уникално в рамките на народната история, но в по-широките рамки на славянския свят то се вписва като едно от редица достижения на *славянский мир*.

3. Обратно на горното – отъждествяването на българите с балканското съдържа внушения с изцяло отрицателен емоционален и

символен заряд. Балканите тук функционират като регионална квалификация без потенциал за създаване на високи духовни стойности. Това е земя на *храбри синове*, но и на техния *властелин*, която вместо културни домогвания се определя от символиката на физическата борба.

Ако четем химна „Кирил и Методий“ не само като литературен документ, но и като продукт (следствие и причина за развитие) на националната митология от края на XIX век, от него могат да бъдат извлечени важни поуки не само за осмислянето на българската същност в исторически план, но и за съвремието. На първо място, творбата е показателна заради пълните сходства с редица други класически примери в мерена реч, говорещи за остойността на националната идея в поширокото поле на славянството (срв. напр. *на вси словене книга да четът* от одата „Паисий“ на И. Вазов или *славно коляно, чада на славянски род* от „Възпомянание старобългарско на развалини старославнаго града Червеновода близ Рухчука“ на Г. С. Раковски).

От друга страна, произведението на Михайловски не е в разрез с двоякия характер на понятията *Балкан* и *балкански* в националната митология. Те могат да бъдат възприемани като регионални маркери, но и като символи на произтичащите от този чисто географски означител конотации. В този случай не бива да се забравя, че балканската идентичност далеч не се обвързва само с героизъм и жертвеност, но и с идеите за безпросветие, насилие и тежки житейски условия, обуславящи непрестанна борба за оцеляване. Така например Балканът е *верен побратим* („Свободата не ще екзарх“ на Л. Каравелов), той *стене* („Вятър ечи, Балкан стене“ на Д. Чинтулов) или от него *вън* се провиква юнакът

(„Българи юнаци“ на Чинтулов). С други думи, преди да се превърне в знак на националната изключителност, Балканът е пространство на народното страдание, както най-красноречиво свидетелства и Ботевата балада „Хаджи Димитър“. В българската поезия обаче Балканът не поражда асоциации за действителна общност срещу тиранията или в името на високи идеали (невъзможни са напр. понятия *звезди върху балканский мир* или *в балканството во век веков*, ако перифразираме цитатите от Михайловски).

Дори когато поетическият глас се концентрира върху балканските реалности, той избягва да квалифицира солидарността между борещите се за свобода народи като балканска, предполагайки именно славянския елемент като обединително звено. Така в Чинтуловото „Българийо, мила майко!“ три народа ще отидат *във Балкан* за битка срещу *общия душман*, като това са именно българи, сърби и черногорци, подразбиращо се единни заради славянския си корен.

Наследените от възрожденските творци на националната митология ментални нагласи могат да бъдат използвани като подстъп към съвременната българска езикова ситуация, в която концепциите за славянска общност и славянска цивилизация продължават да съдържат силни позитивни значения (срв. *Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост*, университетските специалности *славянска филология*, народното читалище „Славянска беседа“ в София или улиците с име „Славянска“ в София, Русе, Пловдив, Варна, Бургас). В противовес на приведените примери съответни означения с етнонима *балкански* са много по-редки в днешна България³ и не насочват към полуострова като нещо повече от пространствен маркер или намек за национален (а не по-

³ Напр. пловдивската улица „Балканска зора“ е в чест на някогашния вестник; съществува университетска специалност *балканистика*, но не и понятие към нея *балканска/-и филология/-и*.

широк) героизъм (срв. названията на редица хотели и ресторанти). Любопитно е също да се добави, че търговските марки с компонент *балкански*, които стават все по-популярни в началото на ХХІ век, са предимно в сферата на хранително-вкусовата промишленост и насочват към регионална специфика. Така ако нещо балканско извиква положителни асоциации извън тесните етнически рамки, то е в сферата на кухнята.

Извършените странични наблюдения върху химна „Кирил и Методий“ показват, че произведението на Стоян Михайловски може да бъде класическо, но в никакъв случай еднозначно в своите послания. По всичко изглежда, че неговата провокативност ще съпътства процеса на национална самоидентификация и през ХХІ век с уж разбираемите, но все така неконкретизирани обхвати на понятията *балкански* и *славянски*. Едно поне изглежда сигурно: творбата потвърждава други данни от художествената литература, според които става ли дума за юначество и бой, освен за простащина и изостаналост, българинът обича да се окачествява като балканец; стане ли пък дума за националния цивилизационен принос, там предпочитаме да фигурираме като славяни.

БИБЛИОГРАФИЯ

Михайловски 1892: Михайловски, С. Кирил и Методий. Проект за български всеучилищен химн. – *Мисъл*, кн. 9–10/1892, 597–599.

Риков 2013: Риков, К. „Кирил и Методий“ от Стоян Михайловски: изгубени и възстановени идеологически понятия в българската култура. // *Zeszyty Cyrylo-Methodiańskie*, nr 3/2014, 21–33; <journals.umcs.pl/zcm/article/view/473/476>.

АЛМАНАХ
ИЗВОР '2018
КНИГА XXV

Издание на СУ „Христо Ботев“ – Русе

Русе

2018 г.

АЛМАНАХ

ИЗВОР '2018

КНИГА XXV

Редактор: **Иво Братанов**

ISSN 1314-2747

Текстовете са отпечатани във вида, предоставен от авторите им.

The texts have been printed as presented by the authors.

Всеки автор носи отговорност за материалите си.

Хонорари не се изплащат.